

Nepārtrauktības (turpinātības) doktrīna sarunās par Krievijas karaspēka izvešanu no Latvijas 1992–1994

The State Continuity Doctrine and Negotiations on Withdrawal of the Russian Armed Forces from Latvia, 1992–1994

Dr. habil. sc. pol., Dr. iur. Tālav Jundzis

Latvijas Zinātņu akadēmijas ārlietu sekretārs
LU Ekonomikas un vadības fakultātes profesors
E-pasts: tjundzis@gmail.com

This article examines legal and political issues arising in respect to withdrawal of the former Soviet Union's Armed Forces from Latvia. The Russian Federation had declared itself as the successor state to the Soviet Union and assumed jurisdiction of the Soviet Armed Forces stationed in the Baltic states. Having regained its independence, Latvia demanded that Russia remediate damages due to the occupation and incorporation by the USSR, first and foremost, rapidly and unconditionally withdrawing the Armed Forces of the former Soviet Union. Russia had willingly assumed the legal rights of the USSR, but in negotiations with Latvia it avoided assuming responsibility for these damages and instead advanced demands linking these with troop withdrawal and ignoring international legal issues. Latvia, as was the case for the other Baltic states, was compelled to assume responsibility for most of the consequences, including remediating the damage arising from the presence of the former USSR's Armed Forces on its territory. This paper concludes that relations with Russia cannot rely solely upon respect for international legal norms.

Atslēgvārdi: karaspēka izvešana, nepārtrauktības doktrīna, starptautiskie līgumi, starptautiskās tiesības, starpvalstu sarunas, turpinātājvalsts, valstu atbildība.

Keywords: troop withdrawal, state continuity doctrine, international treaties, international laws, inter-state negotiations, successor state, state responsibility.

Satura rādītājs

<i>levads</i>	22
1. <i>Krievijas kā PSRS turpinātājvalsts starptautiski tiesiskā atbildība</i>	23
2. <i>Latvijas un Krievijas sarunu raksturojums</i>	26
3. <i>Piekāpšanās Skrundas un militāro pensionāru jautājumā</i>	29
4. <i>Atteikšanās no materiālajām prasībām</i>	30
5. <i>Starptautisko organizāciju un Rietumvalstu pozīcija Krievijas karaspēka izvešanas jautājumā</i>	32
6. <i>Starpvalstu līgumu tiesiskais un politiskais vērtējums</i>	34
<i>Secinājumi</i>	35

<i>Izmantoto avotu saraksts</i>	36
<i>Literatūra</i>	36
<i>Normatīvie akti</i>	37
<i>Juridiskās prakses materiāli</i>	38
<i>Stenogrammas</i>	38
<i>Citi avoti</i>	38

Ievads

Pārejas periodā uz pilnīgu neatkarības atgūšanu Latvijā 1990.–1991. gadā atradās PSRS Bruņoto spēku, Jūras kara flotes un PSRS robežapsardzības karaspēka vienības, kuru personālsastāvā bija ap 60 tūkstoši cilvēku.¹

Pēc 1991. gada augusta puča, kad sākās strauja Baltijas valstu neatkarības starptautiska atzīšana, Latvijas Republikas Augstākā Padome 1991. gada 29. augustā oficiāli pieprasīja Padomju Savienībai pilnīgi izvest savu karaspēku no Latvijas teritorijas un kārtībā, kas saskaņota ar Latvijas Republiku. “PSRS bruņoto spēku atrašanās Latvijā vērtējama kā viena no pēdējām Molotova–Ribentropa noziedzīgā pakta seku paliekām Eiropā,” uzsvērts Latvijas Republikas Augstākās Padomes lēmumā.² Arī Baltijas valstu padome 1991. gada 5. oktobra paziņojumā uzsvēra nepieciešamību novērst Otrā pasaules kara sekas un aicināja Padomju Savienību līdz 1991. gada 1. decembrim izvest savu karaspēku no Baltijas valstīm.³

Pēc Padomju Savienības sabrukuma par tās turpinātājvalsti un juridisko mantinieci pieteicās Krievijas Federācija, kas 1992. gada 27. janvārī paziņoja par PSRS karaspēka Baltijā un Baltijas kara flotes pārņemšanu Krievijas jurisdikcijā.⁴

Nepārtrauktības jeb (identitātes) turpinātības doktrīna ir ne tikai atzīta, bet arī plaši piemērota starptautiskajā praksē, lai gan nav neviena starptautiska līguma, kas atsegtu tās būtību un sekas. Atšķirībā no valstu tiesību pēctecības doktrīnas, kas regulēta vairākās starptautiskās konvencijās, nepārtrauktības doktrīna akcentē valsts identitātes saglabāšanu kā pamatu tās tiesību un pienākumu turpinātībai. Tiesību pēctecība jaunas valsts izveidošanas gadījumā nozīmē pienākumu daļēji uzņemties valsts priekšteces saistības un iegūt dažas tās tiesības, taču valsts turpinātība nozīmē visu tās pienākumu un tiesību nepārtrauktību.

Valsts identitāti raksturo tās teritorija, iedzīvotāji un valdība, kā arī spēja stāties attiecībās ar citām valstīm.⁵ Starptautiskā prakse rāda, ka identitātes kritēriji netiek absolutizēti, lemjot jautājumu par valstu turpinātības atzīšanu. Zināmas izmaiņas teritorijas lielumā, iedzīvotāju sastāvā un struktūrā, valdības sastāvā un politiskajā orientācijā, konstitūcijas izmaiņas vai nomaīņa nav traucējušas atzīt valsts

¹ *Upmalis, I., Tilgass, Ē., Dinevičs, J., Gorbunovs, A.* Latvija – PSRS karabāze. 1939–1998: materiāli un dokumenti par Padomju armijas atrašanos Latvijā un tās izvešanu. Rīga: Zelta grauds, 2006, ISBN 9984986365, 118. lpp.

² Par PSRS Bruņoto spēku pilnīgu izvešanu no Latvijas Republikas. Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1991. gada 29. augusta lēmums. Pieejams: likumi.lv/doc.php?id=68780 [aplūkots 18.05.2015.].

³ Statement on the Immediate Withdrawal of the USSR Army from Latvia, Estonia and Lithuania. Vilnius, October 5, 1991. In: Together. Council of the Baltic States. 1990–1992. Documents. Vilnius: Lithuanian Institute of International Political and Economic Relations, 1996, p. 73.

⁴ O perhode Severo-Zapadnoj gruppy vojsk i Baltijskogo Flota pod jurisdikciej Rossijskoj Federacii. Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii ot 27 janvarja 1992, No. 52. Pieejams: <http://russia.bestpravo.ru/fed1992/data03/tex15270.htm> [aplūkots 18.05.2015.].

⁵ Montevideo Convention on the Rights and Duties of States (1933). Pieejams: www.ilsa.org/jessup/jessup15/Montevideo%20Convention.pdf [aplūkots 25.05.2015.].

turpinātību un statusa nemainību starptautiskajā sistēmā,⁶ kas pēc būtības ir ieinteresēta stabilitātē un tās subjektu satura saglabāšanā.

Zināmā mērā tas ir paradoksāli, bet gan Latvijas Republika, gan Krievijas Federācija savu neatkarības atgūšanu pagājušā gadsimta 90. gadu sākumā balstījušas uz nepārtrauktības doktrīnu. Latvija to apgalvojusi nepārprotami, arī fiksējot konstitucionālos dokumentus, taču Krievijas kā PSRS turpinātājvalsts nepārtrauktība izriet no tās faktiskās rīcības un konstitucionālo dokumentu interpretācijas. Arī argumenti Latvijai un Krievijai bijuši ļoti atšķirīgi. Latvija konsekventi aizstāvējusi viedokli, ka tās okupācija 1940. gadā un prettiesiskā aneksija Padomju Savienības sastāvā juridiski nav pārtraukusi 1918. gadā dibinātās Latvijas Republikas turpinātību. Savukārt Krievija Padomju Savienības turpinātājvalsts statusu izvēlējusies galvenokārt tāpēc, lai saglabātu un turpinātu PSRS tiesības un priekšrocības.

1. Krievijas kā PSRS turpinātājvalsts starptautiski tiesiskā atbildība

Krievijas Federācija, sabrūkot Padomju Savienībai, atzinusi sevi par tās turpinātājvalsti (kontinuitātes valsti), balstoties uz nepārtrauktības (turpinātības) doktrīnu. Lai arī par šādas rīcības tiesiskumu varētu diskutēt, starptautiskā sabiedrība to pieņēma.⁷

Balstoties uz nepārtrauktības (turpinātības) doktrīnu, Krievija ieguva visas Padomju Savienības tiesības. Starptautiskās paražu tiesības paredz, ka līdz ar to Krievijai jāuzņemas arī pilna atbildība par Padomju Savienības saistībām un prettiesiskajām darbībām.⁸

Krievijas Federācijai bija jāuzņemas arī atbildība par tiem PSRS starptautiskajiem noziegumiem, kas savulaik tika īstenoti pret Latvijas un pārējo Baltijas valstu suverenitāti. PSRS agresija pret Latviju, tās okupācija un aneksija 1940. gadā, kas uz laiku pārtrauca Latvijas kā suverēnas valsts pastāvēšanu, rupji pārkāpa tā laika starptautiskās tiesības un to imperatīvās normas, kā arī divpusējos Latvijas un PSRS līgumus, to skaitā 1932. gada 5. februāra Neuzbrukšanas līgumu.⁹ Par starptautisko tiesību normu un principu pārkāpumiem iestājas attiecīgo valstu starptautiski tiesiskā atbildība, ko tiesīgas pieprasīt cietušās valstis vai citas valstis un starptautiskās organizācijas, ja īstenoti agresijas akti vai cita veida starptautiski noziegumi. Šādas tiesības ieguva arī Latvija pēc faktiskās neatkarības atjaunošanas 1990.–1991. gadā un tās starptautiskās atzīšanas, balstoties uz nepārtrauktības (turpinātības) doktrīnu starptautiskajās tiesībās.¹⁰ Latvijas Republikas Saeima arī atzinusi, ka PSRS

⁶ Mälksoo, L. *Illegal Annexation and State Continuity: the case of the Incorporation of the Baltic States by the USSR. A Study of the Tension between Normativity and Power in International Law*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2003, ISBN 9041121773, pp. 10–16.

⁷ Šo jautājumu sīku analīzi sk.: Ziemeļe, I. *State Continuity and Nationality: the Baltic States and Russia. Past, Present and Future as Defined by International Law*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2005, ISBN 9004142959, pp. 45–93.

⁸ Mälksoo, L. *State Responsibility and the Challenge of the Realist Paradigm: the Demand of Baltic Victims of Soviet Mass Repressions for Compensation from Russia*. In: *Baltic Yearbook of International Law*, Vol. 3. Ziemeļe, I. (ed.). Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2003, pp. 62–66.

⁹ Latvijas un Padomju Sociālistisko Republiku Savienības neuzbrukšanas līgums. [1932. gada 5. februārī]. Pieejams: <http://www.old.historia.lv/alfabets/A/AR/arpolitika/dok/1932.02.05.latv.htm> [aplūkots 18.05.2015.].

¹⁰ Sīkāk par nepārtrauktības doktrīnu Baltijas valstu kontekstā sk.: Mälksoo, L. *Illegal Annexation ...*, p. 382.

totalitārā komunistiskā okupācijas režīma noziegumiem Latvijā nav un nevar būt noilguma.¹¹

Lai gan valstu atbildības jēdziens ir tikpat vecs kā pašas starptautiskās tiesības, tomēr tikai 2001. gadā pēc 45 gadus ilga ANO Starptautisko tiesību komisijas darba ANO Ģenerālā asambleja pieņēma zināšanai un rekomendēja izskatīt valstīm pantu projektu "Par valstu atbildību par starptautiski prettiesisku rīcību".¹² Šis dokuments, kas gan vēl nav ieguvis starptautiska līguma spēku, pārsvarā kodificē jau esošās starptautisko tiesību normas un starptautiski tiesiskās paražas šajā jomā. Tas jau tiek piemērots ANO Starptautiskās tiesas un starptautisko tribunālu un citu starptautisku institūciju praksē.¹³ To varam izmantot kā spēkā esošu juridisku normu apkopojumu un skaidrojumu, nosakot arī Krievijas Federācijas atbildību par bijušā PSRS karaspēka atrašanos un darbošanos okupētās un anektētās Latvijas teritorijā.

Valstu prettiesiskas darbības juridiskās sekas pēc būtības nav mainījušās kopš 1940. gada, un tās pārskatāmi izklāstītas minētajā ANO Starptautisko tiesību komisijas dokumentā. Tas pirmām kārtām nosaka nepieciešamību pārtraukt prettiesisku darbību, ja šāda darbība turpinās, un to neatkārtot (30. pants). PSRS karaspēka atrašanās Latvijā agresijas un okupācijas rezultātā vērtējama kā ilgstošs starptautisko tiesību pārkāpums, kura pārtraukšana nekavējoties bija jāīsteno Krievijai kā PSRS tiesību turpinātājvalstij, izslēdzot jebkādu aizbildināšanos ar iekšējām grūtībām valstī vai citām problēmām. Pilnīgi nepieņemami starptautisko tiesību kontekstā ir šāda pārkāpuma novēršanu saistīt ar jebkādiem nosacījumiem vai pretenzijām pret cietušo valsti – šinī gadījumā pret Latviju.

Prettiesiskas darbības neatkārtošanas garantijas starptautiskajā praksē bijušas pazīstamas jau izsenis. Tās izpaudušās gan starpvalstu līgumos, gan pārkāpējas valsts politiskos paziņojumos. ANO Starptautisko tiesību komisijas dokumentā (30. (b) pantā) arī paredzēta šādu garantiju iespējamība, "ja apstākļi to prasa". Latvijas un pārējo Baltijas valstu gadījumā politiskajā kontekstā ļoti nozīmīgas būtu bijušas Krievijas Federācijas garantijas, ka tā nekad neatkārtos PSRS īstenoto agresiju pret Baltijas valstīm. Lai arī apstākļi to acīmredzami prasa, īpaši pēc 2014. gada marta notikumiem Ukrainā, Krievijas Federācija šādu atbildību nav uzņēmusies.

Starptautiski tiesiskās atbildības senākais princips paredz atlīdzību cietušajai valstij par kaitējumu, kas nodarīts citas valsts prettiesisko darbību rezultātā. Kaitējums aptver ne tikai tiešus vai netiešus materiālos zaudējumus, bet arī morālu kaitējumu, kura noteikšana un aprēķināšana gan var izrādīties problemātiska.

Kaitējuma atlīdzība valstij var izpausties restitūcijas, kompensācijas un gandarījuma formās, kuras pārkāpēja valsts īsteno atsevišķi vai savstarpēji kombinējot atkarībā no konkrētās situācijas un cietušās valsts prasījuma (34. pants). Restitūcija uzskatāma par galveno atlīdzības formu, un tas nozīmē atjaunot situāciju, kas pastāvējusi pirms prettiesisko darbību īstenošanas. PSRS armijas uzceltie, bet vēlāk nevienam nevajadzīgie objekti Latvijas teritorijā Krievijai būtu bijis jānojauc, bet piegružotās un piesārņotās teritorijas tūkstošiem hektāru platībā jāattīra un jāsvaid tādā kārtībā, kādā tās bija pirms to piesavināšanās. Ja restitūcija praktiski nav iespējama vai ir nepietiekama, lai atlīdzinātu zaudējumus pilnā apjomā, valstij jāizmaksā

¹¹ Deklarācija par Latvijā īstenotā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības totalitārā komunistiskā okupācijas režīma nosodījumu. Pieņēmusi Latvijas Republikas Saeima 2005. gada 12. maijā. Pieejams: http://www.saeima.lv/arhivs/8_saeima/deklarac_total.htm [aplūkots 18.05.2015.].

¹² Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. New York, United Nations, 2005. Pieejams: <http://legal.un.org/legislativeseries/documents/Book25/Book25.pdf> [aplūkots 18.05.2015.].

¹³ Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries, 2001. New York: United Nations, 2008.

kompensācija par “par finansiāli aprēķināmiem zaudējumiem”, t. sk. par neiegūto peļņu (36. pants). Latvijai pienāktos kompensācija par 1940. gadā atņemto Latvijas armijas bruņojumu, nomas maksa par PSRS Bruņoto spēku izmantotajām zemēm un ūdeņiem, kā arī par padomju karaspēka izmantotajām ēkām un infrastruktūru, kas bija uzcelta pirms okupācijas. Papildus tam Latvijai būtu tiesības pieprasīt arī kompensāciju par neiegūto peļņu.

Kaitējuma atlīdzība ir neatņemama un pašsaprotama prasība ikvienā starptautisko tiesību normu un saistību pārkāpuma gadījumā. Nekāds līgums starp cietušo valsti un pārkāpējvalsti šo jautājumu risināšanai nav nepieciešams.¹⁴

Viens no atbildības veidiem ir arī pārkāpējas valsts pienākums sniegt gandarījumu cietušajai valstij. Gandarījums cietušajai valstij prettiesiskas darbības rezultātā var izpausties kā atbildētājas valsts izdarītā pārkāpuma atzišana, līdzjūtības izteikšana, oficiāla atvainošanās vai kādā citā atbilstošā veidā (37. pants).

PSRS karaspēka izvešanas sakarā Krievija praktiski nav nedz īstenojusi restitūciju, nedz izmaksājusi kompensācijas par zaudējumiem laikā no 1940. gada. Arī PSRS īstenoto prettiesisko darbību atzišana attiecībā uz Latviju notikusi vien daļēji un ļoti vispārīgā formā. Pēc līguma parakstīšanas par karaspēka izvešanu no Latvijas 1994. gada 30. aprīlī uzrunā pie pusdienu galda Boriss Jeļcins (*Boris El'cin*) atzina: “.. mēs nosodām Staļina režīma pretlikumīgo rīcību Latvijā no 40. līdz 49. gadam.”¹⁵ Zviedru diplomāts Larss Fredēns (*Lars Fredén*) B. Jeļcina teikto vērtējis skeptiski: “Kā redzams, Jeļcins ar šiem vārdiem neuzņēmās nekādu atbildību, un tur nebija arī atvainošanās, bet tomēr ar pateikto viņš bija spēris soli tālāk nekā jebkurš cits krievu politiķis pirms viņa. Līdz pat šai dienai šis solis ir augstākais punkts, ko Krievija sasniegusi ceļā uz izlīgumu par Padomju Savienības noziegumiem Latvijā.”¹⁶

Krievijas atvainošanos kā gandarījuma formu un pamatu starpvalstu attiecību uzlabošanai gaida ne tikai Baltijas valstis, bet uz to mudina pat ASV Kongress. 2005. gada 22. jūlijā ASV Kongress pieņēma īpašu rezolūciju par Baltijas valstu okupācijas jautājumu, kurā cita starpā teikts: “.. Krievijas Federācijas valdībai būtu jāsniedz skaidrs un viennozīmīgs paziņojums par to, ka tā atzīst un nosoda Padomju Savienības prettiesiski īstenoto Baltijas valstu – Igaunijas, Latvijas un Lietuvas – okupāciju un aneksiju laika posmā no 1940. gada līdz 1991. gadam, tādējādi lielā mērā veicinot ietekmēto tautu labo gribu un reģionālo stabilitāti.”¹⁷

Cietušo valstu tiesības saņemt atbildību tai vai citā formā no pārkāpējas valsts nav īstenojamas divos gadījumos, kas skaidri formulēti pantu projektā “Par valstu atbildību par starptautiski prettiesisku rīcību” (45. pants). Pirmais gadījums noteic, ka atbildība neiestājas, ja cietusī valsts skaidri izteiktā formā atsacījusies no savām prasījuma tiesībām uz visām vai daļu no sekām, kas iestājušās prettiesiskas darbības rezultātā. Latvijas un Krievijas 1994. gada 30. aprīļa līgumos Latvija vairākās pozīcijās ir atteikusies no PSRS nodarīto zaudējumu atlīdzības, un pie šiem jautājumiem tai vairs nav tiesību atgriezties.¹⁸ Otrais gadījums ir nedaudz sarežģītāks. Tas

¹⁴ *Orakhelashvili, A.* Peremptory Norms and Reperation for Internationally Wrongful Acts. In: *Ziemele, I.* (ed.). *Baltic Yearbook of International Law*. Vol. 3. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2003, p. 20.

¹⁵ *Fredēns, L. P.* Atgriešanās. Zviedrijas drošības politika un Baltijas valstu atgūtās neatkarības pirmie gadi. 1991–1994. Rīga: Atēna, 2011, ISBN 9789984344171, 278. lpp.

¹⁶ Turpat.

¹⁷ Dokumenta oriģināls atrodams: <https://beta.congress.gov/crec/2005/07/22/CREC-2005-07-22-pt1-PgH6369-3.pdf> [aplūkots 18.05.2015.].

¹⁸ Vēl sliktākā stāvoklī nonākusī Igaunija, kura 1994. gada 26. jūlija līgumā ar Krieviju par tās karaspēka izvešanu vienojusies: “.. puses atzīst, ka, tiklīdz šis līgums stājas spēkā, visas finanšu, īpašuma un

paredz, ka cietušās valsts uzvedības dēļ iespējams uzskatīt, ka tā devusi klusējošu juridiski saistošu piekrišanu par prasījuma tiesību zaudēšanu.¹⁹ Latvija ir klusējusi ilgāku laiku pēc bijušās PSRS armijas izvešanas, taču Latvijas Republikas Saeima savā 2005. gada 12. maija deklarācijā “Par Latvijā īstenotā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības totalitārā komunistiskā okupācijas režīma nosodījumu” oficiāli uzaicinājusi Krievijas Federāciju kā PSRS tiesisko un politisko mantiniecī atzīt, ka tā “ir morāli, tiesiski un finansiāli atbildīga par Latvijā izdarītajiem noziegumiem pret cilvēci un zaudējumiem, kas Latvijas valstij un tās iedzīvotājiem nodarīti okupācijas laikā”, un “saskaņā ar starptautisko tiesību pamatprincipiem atlīdzināt prettiesiskās darbības rezultātā radītus zaudējumus”. Savukārt Ministru kabinetam ar šo dokumentu uzdots noslēgt ar Krievijas Federāciju speciālu nolīgumu, kas noteiktu savstarpējās saistības materiālo izdevumu segšanā.²⁰ Tomēr augstu Latvijas amatpersonu un politiķu skepse un regulārie izteikumi par neiespējamību kaut ko piedzīt no Krievijas juridiski mazina Latvijas reālās iespējas šajā jautājumā.

Ja valstis pašas neuzņemas starptautiski tiesisku atbildību, ignorējot starptautiski tiesisko kārtību, kā tas noticis Krievijas gadījumā, tad starptautiskās tiesības nosaka daudzas un dažādas sankcijas, ko tiesīgas piemērot cietušās valstis pašpalīdzības kārtībā vai arī noteiktos gadījumos – starptautiskās organizācijas.²¹ Jāatzīst, ka šādu sankciju efektivitāte, ko cenšas īstenot mazas valstis, parasti ir ļoti ierobežota. Tāpēc starptautisku organizāciju un starptautiskās sabiedrības atbalsts ir nozīmīgs. Pastāv arī iespēja, valstīm vienojoties, radušos strīdus par atbildības piemērošanu izskatīt starptautiskajā arbitrāžā vai ANO Starptautiskajā tiesā. Neviena no šiem risinājumiem nav ātrs vai viegls. Tas prasītu Latvijai mobilizēt ievērojamus resursus diplomātijas un tiesību jomā, paredzot tam arī adekvātu finansiālu nodrošinājumu.

2. Latvijas un Krievijas sarunu raksturojums

Tiklīdz Krievija bija paziņojusi par PSRS karaspēka Baltijā pārņemšanu savā jurisdikcijā, vienlaikus ar visām trim Baltijas valstīm sākās sarunas par karaspēka izvešanas nosacījumiem un termiņiem. Pirmais sarunu raunds Latvijā notika 1992. gada 1. februārī.

Sarunās tika atzīts, ka Latvijā dislocētie bijušās PSRS Bruņotie spēki atzīstami par ārvalstu bruņotajiem spēkiem, kas izvedami no citas suverēnas valsts teritorijas.²² Latvijai izdevās panākt, lai šo bruņoto spēku izvešana sāktos jau 1992. gada

citās prasības sakarā ar bruņoto spēku atrašanos Igaunijas Republikas teritorijā, ieskaitot ekoloģiskos un citus zaudējumus, tiek uzskatītas par pilnībā nokārtotām.” Sk.: Stat’ja 8, Dogovor mezhdru Rossijskoj Federaciej i Jestonskoj Respublikoj o vyvode Vooruzhennyh Sil Rossijskoj Federacii s territorii Jestonskoj Respubliki i uslovijah ih vremennogo prebyvanija na ee territorii. Data podpisanija: 07.26.1994. Pieejams: http://www.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf/0/8CFB378B6505009843257E36002E26C6 [aplūkots 18.05.2015.].

¹⁹ Crawford, J. Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. Commentaries. Pieejams: http://legal.un.org/avl/pdf/ha/rsiwa/rsiwa_e.pdf [aplūkots 18.05.2015.].

²⁰ Latvijas Republikas Saeimas 2005. gada 12. maija deklarācija “Par Latvijā īstenotā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības totalitārā komunistiskā okupācijas režīma nosodījumu”. Pieejams: http://www.saeima.lv/arhivs/8_saeima/deklarac_total.htm [aplūkots 18.05.2015.].

²¹ Sk.: Klabbers, J. International Law. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2013, ISBN 9780521194877, pp. 165–183.

²² Komunikē par Krievijas Federācijas valsts delegācijas un Latvijas Republikas valsts delegācijas sarunām Rīgā 1992. gada 1. februārī. LNA LVA, 270. f., 8. apr., 35. l., 83. lp.; Communiqué About Negotiations between the Republic of Latvia and the Russian Federation State Delegation in Riga on February 1, 1992. LNA LVA, 270. f., 8. apr., 35. l., 121.–122. lp.

martā.²³ Uzturot sarunu pozitīvo gaisotni, Latvijas delegācija neizvirzīja jautājumus par šī karaspēka atrašanos Latvijā okupācijas un aneksijas rezultātā un tam atbilstošo karaspēka starptautiski tiesisko statusu.²⁴ Tas krietni apgrūtināja Latvijas pozīcijas tālākajās sarunās, padarot neiespējamu vairāku Latvijai būtisku jautājumu atrisināšanu.

Tālākās sarunas izvērsās ļoti smagas un sarežģītas, tās prasīja delegāciju un ekspertu pūles 26 mēnešu garumā. Šajā laikā notika valsts delegāciju 13 tikšanās gan Latvijā, gan Krievijā.

Latvijas delegācijai bija vajadzīgs politisks atbalsts un skaidri definēta Latvijas politiskā nostāja visaugstākajā līmenī. Šim nolūkam noderēja Latvijas Republikas Augstākās Padomes lēmums "Par starpvalstu sarunām ar Krieviju karaspēka izvešanas jautājumā", ko tā pieņēma 1992. gada 15. septembrī.²⁵ Šajā lēmumā formulēti pamatprincipi turpmākajām sarunām, tai skaitā nosakot, ka Krievijas karaspēka pilnīga izvešana jāpabeidz 1993. gadā un ka tā nav saistāma ne ar kādiem Latvijai diktētiem nosacījumiem.

Debatēs par šī lēmuma pieņemšanu 1992. gada 15. septembrī Augstākajā Padomē izvirzījās arī jautājums par Krievijas karaspēka nosaukšanu apspriežamajā dokumentā atbilstoši vēsturiskajai īstenībai – par okupācijas karaspēku. Latvijas delegācijas vadītājs, atbildot uz šo jautājumu, debatēs teica: "Ja gadījumā notiek šī pozīcijas maiņa, ja Augstākā Padome pieņem, ka ir jāpāriet uz terminoloģiju "okupācijas karaspēks", tad tādā gadījumā sarunas principā ir jāsāk no jauna. Jo no šā momenta izriet pavisam citas konsekvences. Citādi ir jāsāk strādāt pie pavisam jaunām koncepcijām, pie pavisam jauniem nolīgumiem un ir konsekventi jāievēro, kas izriet no šīs te lietas. Es domāju, ka, šo lietu risinot tā, kā mēs bijām trīs valstis vienojušās, tuvākajā laikā var panākt šo izvešanu. Ja mēs izejam no citas koncepcijas, tad, es domāju, tas ievilks sarunas uz ilgu laiku."²⁶ Pieņemtajā lēmumā neiekļāva terminu "okupācijas karaspēks", jo, balsojot par to, pietrūka viena deputāta balss. Šo nostādni nemainīja arī 1993. gada jūnijā jaunievēlētā Latvijas Republikas Saeima.

Latvijai tomēr vēl palika arī citi tiesiskie argumenti, lai panāktu Krievijas jurisdikcijā nonākušā PSRS karaspēka beznosacījumu izvešanu. Latvija nebija Padomju Savienības tiesību pēctece, un pēc savas neatkarības atgūšanas tā neiegūva nekādas bijušās PSRS tiesības un nevarēja arī uzņemties nekādu tās atbildību. Krievijas Federācija un starptautiskā sabiedrība bija atzinušas šādu Latvijas juridisko statusu. Tādējādi Latvijai nebija nekāda pamata dalīties ar Krieviju atbildībā par bijušās PSRS karaspēka izvešanu un tā radīto zaudējumu novēršanu.

Latvija pietiekami nenovērtēja jautājuma starptautiski tiesiskos aspektus un to juridisko nozīmīgumu. To ignorējot politisku motīvu un pieredzes trūkuma dēļ, tā neapzinājās, ka faktiski atsakās arī no starptautiski tiesiskajām prasībām pret Krieviju kā PSRS tiesisko turpinātājvalsti, kļūstot vien par lūdzēju divpusējā dialogā.

²³ Turpat. Sk. arī informāciju un diskusijas par Krievijas un Latvijas 1992. gada 1. februāra sarunām Latvijas Republikas Augstākās Padomes plenārsēdē: Latvijas Republikas Augstākās Padomes (1990–1993) 4. sesijas 9. sēdes (1992.02.04.) stenogramma. No: Latvijas Vēstnesis. Dokumenti. Latvijas Republikas Augstākās Padomes stenogrammas. 213. burtnīca, 5367.–5370. lpp.

²⁴ Bij. Latvijas delegācijas vadītājs Jānis Dinevičs apstiprina, ka okupācijas tēmu sarunās neapspriedām, lai tās nonāktu strupceļā (intervija šī raksta autoram 2014. gada 5. jūnijā Rīgā).

²⁵ Pieejams: www.likumi.lv/doc.php?id=66328 [aplūkots 18.05.2015.].

²⁶ Latvijas Republikas Augstākās Padomes (1990–1993) 5. sesijas 9. sēdes (1992.09.15.) stenogramma. No: Latvijas Vēstnesis. Dokumenti. Latvijas Republikas Augstākās Padomes stenogrammas. 275. burtnīca, 7322. lpp.

Krievijas pozīcija starpvalstu sarunās balstījās uz gatavību armiju no Latvijas izvest. Tomēr armijas izvešanas termiņus Krievija saistīja ar daudziem nosacījumiem, kuru skaits pakāpeniski pieauga, un saistībām, kuras Latvijai būtu jāuzņemas.

Krievija, kuras prezidents B. Jeļcins vēl 1991. gada jūlijā bija atzinis Lietuvas vardarbīgo aneksiju 1940. gadā,²⁷ sarunās ar Latviju 1992.–1994. gadā tāpat kā ar pārējām Baltijas valstīm kategoriski noliedza, ka tās jurisdikcijā nonākušais PSRS karaspēks te atrodas okupācijas un aneksijas rezultātā. Krievijas pozīcija pēc Padomju Savienības sabrukuma bija krasi mainījies attiecībās ar Baltijas valstīm, kuras B. Jeļcinam vairs nevajadzēja izmantot cīņā par varu pret Mihailu Gorbačovu (*Mihail Gorbachev*) un PSRS valdību.²⁸ Krievija Latviju uzskatīja par jaunu neatkarīgu valsti, kura atdalījusies no Padomju Savienības un kura dažos jautājumos uzskatāma par tās tiesību pēcteci, bet citos – Krievijai neizdevīgos – ne. Krievija tādējādi apzināti izvairījās no starptautiski tiesiskās atbildības, kas tai kā PSRS tiesiskajai turpinātājvalstij būtu pilnībā jāuzņemas, gan izvedot karaspēku bez jebkādiem nosacījumiem, gan atlīdzinot visus materiālos zaudējumus un morālo kaitējumu.

Dažu mēnešu laikā pēc sarunu uzsākšanas Krievijas prasības pieauga tiktāl, ka tās jau veidoja veselu paketi, ko Baltijas valstu ārlietu ministriem 1992. gada 6. augustā iesniedza Krievijas ārlietu ministrs Andrejs Kozirevs (*Andrej Kozyrev*). Krievija puda gatavību karaspēku izvest līdz 1994. gada beigām, ja Baltijas valstis būtu gatavas vienoties deviņos jautājumos, no kuriem būtiskākie bija:

- uz laiku saglabāt savu valstu teritorijā dažus stratēģiskos objektus, to skaitā Skrundas lokatoru;
- necelt prasības par zaudējumu atlīdzību, kas izvirzītas Padomju Savienībai par periodu no 1940. līdz 1991. gadam;
- piedalīties dzīvokļu celtniecībā, t. sk. izmantot starptautiskos avotus, izvedamo karaspēka daļu karavīriem vienojoties par objektu skaitu un to nodošanas termiņiem;
- atrisināt jautājumu par izvedamā karaspēka atstātā nekustamā īpašuma kompensāciju;
- nodrošināt sociāli tiesiskās aizsardzības garantijas un personīgās tiesības karavīriem, militārajiem pensionāriem un viņu ģimenes locekļiem.²⁹

Krievijas pozīcija bija pilnīgā pretrunā ar starptautiskajām tiesībām un to pamatprincipiem. Atzīstot sevi par Padomju Savienības turpinātājvalsti, Krievija labprāt piesavinājās no tā izrietošos labumus, bet darīja visu, lai izvairītos no pienākumiem un zaudējumu atlīdzināšanas. Vēl vairāk tā centās sevi nostādīt valsts – labvēles pozīcijā, pieprasot par saviem “pakalpojumiem” pilnīgi nepamatotu un neadekvātu atlīdzību.

²⁷ Treaty between the Republic of Lithuania and the Russian Soviet Federated Socialist Republic on the basis for relations between states. July 29, 1991, Moscow. In: Negotiations with the Russian Federation Concerning the Withdrawal of Russian Military Forces from the Territory of the Republic of Lithuania. July 29, 1991 – September 8, 1992. (Chronology and Collection of Documents). Vilnius, Supreme Council of the Republic of Lithuania, 1992, pp. 149–151.

²⁸ Vitkus, G. Changing Security Regime in the Baltic Sea Region. NATO Euro-Atlantic Partnership Council. Individual Research Fellowship 2000–2002 Programme. Final Report. Vilnius, 2002.

²⁹ A. Kozireva priekšlikumi, iesniegti Baltijas valstu ārlietu ministriem Maskavā 06.08.1992. No: *Upmalis, I., Tilgass, Ē., Dīnevičs, J., Gorbunovs, A.* Latvija – PSRS karabāze ..., 327., 328. lpp. Sk. arī: Statement by Russian Foreign Minister Andrei Kozyrev to Baltic Foreign Affairs Ministers in Moscow, August 6, 1992. In: Negotiations with the Russian Federation ..., pp. 149–151.

3. Piekāpšanās Skrundas un militāro pensionāru jautājumā

Sarunās par Krievijas jurisdikcijā nonākušā padomju karaspēka izvešanu no Latvijas vispirms Krievijas delegācija centās panākt, ka vairākiem stratēģiski militāriem objektiem Latvijā būtu jāpaliek kā Krievijas karabāzēm. Krieviju īpaši interesēja Skrundas radiolokācijas stacija, kura Latvijā darbojoties atbilstoši PSRS un ASV līgumam. Krievijas delegācija skaidroja, ka Krievija ne tikai nevar ignorēt savas stratēģiskās intereses šī objekta sakarā, bet arī to, ka tai nav tiesību vienpusēji lauzt savulaik noslēgto starpvalstu līgumu ar ASV, kurš juridiski joprojām ir spēkā. Jāatzīst, ka Latvijai sākotnēji bija ļoti maz informācijas gan par šo līgumu, gan paša Skrundas objekta nozīmi.

Skrundas radiolokācijas stacijai tiešām bija stratēģiski svarīga loma PSRS pretballistisko raķešu aizsardzības sistēmā. Kopā ar vēl citām līdzīgām radiolokācijas stacijām, kas pa perimetru apjoza visu Padomju Savienības teritoriju, tā nodrošināja agrīno brīdināšanu pret kodoluzbrukumiem. Skrundas radiolokācijas stacija spēja noteikt pretinieka ballistisko raķešu lidojuma trajektoriju sektorā no Spānijas dienvidiem līdz par Murmanskai Kolas pussalā.

Tikai daļēji pamatots izrādījās Krievijas delegācijas apgalvojums, ka pretballistisko raķešu radars (ABM radars) Skrundā atradās saskaņā ar PSRS un ASV līgumu un tāpēc radara darbība nav pārtraucama. PSRS un ASV 1972. gada 26. maijā Maskavā parakstītais līgums par pretballistisko raķešu sistēmu ierobežojumu tik tiešām noteica ierobežojumus katrai valstij arī attiecībā uz maksimālo radaru skaitu un to jaudām, bet neprecizēja to atrašanos konkrētās ģeogrāfiskās vietās. Turklāt līguma IX pants aizliedza pretballistisko raķešu sistēmas izvietot ārpus līgumslēdzēju valstu nacionālajām teritorijām.³⁰

Tālāko sarunu rezultātā Skrundas radiolokācijas vecā stacija darbu Latvijā turpināja līdz 1998. gada augustam, bet jaunajai stacijai *Darjal-UM* domāto 18 stāvu korpusu par ASV finansējumu uzspridzināja 1995. gada 4. maijā.³¹ Krievija tomēr spēja iztikt bez Skrundas aizvietotājstacijas vēl trīs gadus un astoņus mēnešus, kamēr darbu sāka stacija Baranovičos, Baltkrievijā.

Militāro pensionāru problēma sarunās ar Krieviju izrādījās ne mazāk smaga kā Skrundas jautājums. Tikai atšķirība tā, ka Skrundas problēmu risināt palīdzēja ASV un Zviedrija, bet militārie pensionāri palika Latvijas ziņā. "Latvijas ārpolitiskā vadība nevēlējās, lai šajā lietā iesaistītos kāds no malas," atceras L. Fredēns.³²

Tikai pamazām arī Latvijā visos līmeņos sāka apzināties militāro pensionāru problēmas patieso būtību un slēptos draudus drošībai. Būtībā militārie pensionāri bija daļa no tās pašas padomju (okupācijas) armijas, tikai pārgērbta civilajās drēbēs. Viņi visi bija zvērējuši uzticību Padomju Savienībai vai Krievijai un tās armijai. Viņu vidū bija gan bijušie armijas izlūkošanas un pretizlūkošanas daļu speciālisti, gan politisko pārvalžu ideoloģiskie darbinieki, gan speciālo uzdevumu un desanta vienību karavīri, kā arī Valsts drošības komitejas jeb VDK virsnieki.

³⁰ Treaty Between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Anti-Ballistic Missile Systems. May 26, 1972, Moscow. Pieejams: <http://www.state.gov/t/avc/trty/101888.htm#text> [aplūkots 18.05.2015.]. Iznēmums tika piemērots attiecībā uz ASV pretballistisko raķešu brīdināšanas stacijām Tulē (Grenlandē) un Failingdeilā (Lielbritānijā), kur tās atradās jau līguma parakstīšanas brīdī (līguma VI (b) pants).

³¹ *Beyrle, J. R.* Case study: The Withdrawal of Russian Military Forces from the Baltic States. National Defense University, National War College, 1996, p. 18.

³² *Fredēns, L. P.* Atgriešanās ..., 253. lpp.

Latvijā pamatnācija jau jutās apdraudēta tā iemesla dēļ, ka cittautiešu skaits tuvojās pusei no visiem iedzīvotājiem (48%). Latvijā atstāto militāro pensionāru skaits sasniedza vismaz 25 000, no kuriem 22 320 tika legalizēti ar Latvijas un Krievijas līgumu.³³ Ņemot vērā, ka katram pensionāram bija arī ģimene, kopā Latvijā palikušo skaits mērāms robežās no 75 000 līdz 100 000.

Sarunās ar Krieviju Latvija jau sākotnēji bija gatava piekrist, ka Latvijā paliktu visas tās personas, kuras demobilizējušās un ieradušās te pirms 1990. gada 4. maija. Nedaudz vēlāk Latvija jau bija gatava piekāpties, par robežšķirtni iezīmējot 1991. gada 21. augustu, bet Krievija turpināja pieprasīt, lai te varētu palikt visas pensionētās militārpersonas neatkarīgi no tā, kad tās te ieradušās. M. Virša vadītā delegācija beigu beigās piekāpās, ka Latvijā paliks visi tie militārie pensionāri un viņu ģimenes locekļi, kuri te ieradušies līdz 1992. gada 28. janvārim, kad PSRS karaspēku savā jurisdikcijā pārņēma Krievija. 1994. gada 15. martā Latvijas un Krievijas delegācijas parafēja visu līgumprojektu paketi. Faktiski tas nozīmēja visu Latvijā esošo Krievijas militāro pensionāru un viņu ģimeņu atstāšanu.

4. Atteikšanās no materiālajām prasībām

Zaudējumu kompensācijas un materiālo jautājumu risinājums atkal tieši bija atkarīgs no pamatjautājuma par to, vai karaspēks Latvijā atradies okupācijas un aneksijas rezultātā vai arī pēc Latvijas, tās valdības un tautas gribas atbilstoši starptautisko tiesību normām. Ņemot vērā pušu pilnīgi atšķirīgos viedokļus šajā jautājumā, tikpat atšķirīgi bija uzskati par materiālo zaudējumu kompensāciju un armijas nekustamo īpašumu piederību.

Jau pirmajā delegāciju tikšanās reizē 1992. gada 1. februārī Krievijas puse atzina Latvijas Republikas īpašuma tiesības tikai uz tām bruņoto spēku lietošanā esošajām ēkām un būvēm, kuras Latvija uzcēlusi līdz 1940. gada 17. jūnijam.³⁴ Sākotnēji Krievija vēlējās panākt, lai Latvija kompensētu visu to armijas atstāto nekustamo īpašumu vērtību, kas uzcelti pēc 1940. gada 17. jūnija.³⁵ Latvija tam kategoriski nepiekrita. Jūtot Latvijas stingro pozīciju, drīz vien Krievija mainīja savu nostāju, piedāvājot tā saukto nulles variantu. Tas nozīmēja, ka Krievija atteiktos no īpašumu vērtības kompensācijas, ja Latvijas puse atteiktos no jebkurām prasībām par karaspēka nodarītajiem ekoloģiskajiem un ekonomiskajiem zaudējumiem visā to "klātbūtnes laikā" Latvijā. Latvijas delegācija Jāņa Dineviča vadībā noraidīja Krievijas piedāvāto nulles variantu un iesniedza savus aprēķinus par visiem zaudējumiem, kas radušies Latvijai, atrodoties Padomju Savienības sastāvā.³⁶ Šie zaudējumi nepārprotami vairākkārt pārsniedza armijas rīcībā esošo nekustamo īpašumu vērtību un bija papildu arguments Latvijas delegācijas sarunās.

³³ Protokols pie Latvijas Republikas Valdības un Krievijas Federācijas Valdības vienošanās par Latvijas Republikas teritorijā dzīvojošo Krievijas Federācijas militāro pensionāru un viņu ģimenes locekļu sociālo aizsardzību. *Latvijas Vēstnesis*, 1994. 10. decembris, Nr. 144 (275).

³⁴ Komunikē par Krievijas Federācijas ..., 83. lpp.

³⁵ Atbilstoši Krievijas nostādņēm sarunās tā Latviju uzskatīja par jaunu, neatkarīgu valsti. Taču pat tādā gadījumā tiesību priekšteces valsts nekustamais īpašums pāriet valstij pēcteci bez jebkādas kompensācijas, kā to nosaka 1983. gada 8. aprīļa Vīnes konvencija par valstu tiesību pēcteci uz valsts īpašumu, arhīviem un parādiem (14., 15. u. c. panti).

³⁶ *Šmulders, M. (sast.)*. Latvijas Statistikas institūts. Par Latvijas un PSRS savstarpējiem norēķiniem un kompensāciju par padomju armijas īpašumu, ko pārņēms Latvijas valsts. No: *Upmalis, I., Tilgass, Ē., Stankevičs, E.* Latvija padomju militāristu varā. 1939–1999. Rīga: Latvijas okupācijas izpētes biedrība, 2011, ISBN 9789984493022, 227.–228. lpp.

Latvijas puses nepiekāpība nekustamā īpašuma jautājumā noveda pie tā, ka armijas daļu komandieri un virsnieki Latvijā aktīvi sāka ne tikai iznomāt, bet arī pārdot nekustamos īpašumus komercstruktūrām.³⁷ Šos procesus nespēja apturēt pat Latvijas Republikas Augstākās Padomes jau 1991. gada 5. novembrī pieņemtais lēmums, kas visus padomju armijas nekustamos īpašumus pasludināja par valsts īpašumu un saimnieciskos darījumus ar tiem pieļāva tikai ar Latvijas Republikas Ministru Padomes atļauju.³⁸

Augstākās Padomes lēmums, pasludinot padomju armijas nekustamo īpašumu par Latvijas valsts īpašumu, bija atbilstošs starptautisko tiesību normām un principiem, jo izrietēja no Latvijas okupācijas un aneksijas fakta. Tas nonāca zināmā pret-runā ar 1994. gada 30. aprīlī parakstīto starpvalstu līgumu, kura 7. panta 5. punktā teikts: "Latvijas Puse sniedz Krievijas Pusei taisnīgu kompensāciju par tai nododamo nekustamo īpašumu, kurš uzcelts vai nopirkts par Krievijas Federācijas Bruņoto spēku līdzekļiem un ir Krievijas īpašums."³⁹

Sarunu laikā Latvijas delegācija vēl neapzinājās ekoloģisko zaudējumu apjomus un apmērus, ko karaspēka daļas bija nodarījušas apkārtējai videi Latvijas teritorijā. Aizejošā armija pameta ar sprāgstvielām un bumbu atlūzām pilnus mācību poligonus Ādažos, Papē un Saldū, ar raķešu degvielu un citām ne mazāk toksiskām vielām piesārņotu grunti simtiem hektāru platībā. Palika arī simtiem ēku un objektu, kuru izmantošana vai pielāgošana citiem mērķiem nebija iespējama: raķešu šahtas un bumbu novietnes, pazemes bunkuri utt. Daudzos gadījumos šādi objekti, ieskaitot kodolraķešu bāzes, atradās uz zemēm, kuras denacionalizācijas ceļā atguva bijušie īpašnieki vai viņu mantinieki. Neviens viņiem nav palīdzējis atbrīvoties no šiem objektiem vai saņemt kompensāciju par to nojaukšanu. Tas pats attiecas uz armijas piegrozotajām un piesārņotajām zemēm, kas tagad nonākušas privātipašumā.

Pēc Krievijas armijas izvešanas, ieguldot milzīgus finanšu resursus, Latvijai divdesmit gadu laikā izdevies sakoņt tikai nelielu daļu piesārņoto un pielūzto teritoriju, nesaņemot nekādu palīdzību vai kompensācijas no Krievijas. Latvijas Republikas valdības uzdevums valsts uzņēmums "Vides projekti" aprēķinājis padomju armijas nodarītos zaudējumus Latvijas videi. Tie sasniedz gandrīz miljardu eiro, precīzāk, 891 070 560 eiro.⁴⁰

Sarunās ar Krieviju Latvijas delegācija Jāņa Dineviča vadībā aktīvi uzstāja, lai Krievija atlīdzinātu videi nodarītos zaudējumus, ja reiz tā pati uzņēmusies Padomju Savienības mantnieces pienākumus un atbildību par armijas izvešanu. Sarunu otrajā posmā šiem jautājumiem tika pievērsta vien otršķirīga loma, koncentrējoties uz armijas izvešanas termiņiem un Skrundas objekta jautājumiem. Tā rezultātā starpvalstu līguma 13. pantā iekļauts ieraksts, kas Krievijai neuzliek konkrētus pienākumus: "Visi nododamie objekti tiek pārbaudīti, lai konstatētu apkārtējās vides piesārņojumu, dabas resursu bojājumu un noplicināšanas pakāpi."⁴¹ Pamatojoties

³⁷ Karaspēka daļu saraksts, kas iztirgotas komercstruktūrām. LNA LVA, 270. f., 8. apr., 35. l., 55. lpp.

³⁸ Par PSRS Aizsardzības ministrijas, PSRS robežapsardzības karaspēka un PSRS Iekšlietu ministrijas iekšējā karaspēka pārziņā esošā īpašuma pārņemšanu Latvijas Republikas valsts īpašumā. Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1991. gada 5. novembra lēmums. Pieejams: likumi.lv/doc.php?id=70833 [aplūkots 18.05.2015.].

³⁹ Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līgums par Krievijas Federācijas Bruņoto spēku pilnīgas izvešanas no Latvijas Republikas teritorijas nosacījumiem, termiņiem un kārtību un to tiesisko stāvokli izvešanas laikā. Parakstīts Maskavā 1994. gada 30. aprīlī. *Latvijas Vēstnesis*, 1994. 10. decembris, Nr. 144 (275).

⁴⁰ *Upmalis, I., Tilgass, Ē., Stankevičs, E.* Latvija padomju militāristu varā ..., 225. lpp.

⁴¹ Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līgums ...

uz to un ekspertu aprēķinātajiem zaudējumiem, Latvija saglabājusi tiesības iesniegt oficiālu prasību Krievijai un strīdus gadījumā šo jautājumu risināt starptautiskajā šķīrētībā.⁴²

5. Starptautisko organizāciju un Rietumvalstu pozīcija Krievijas karaspēka izvešanas jautājumā

Gan ANO, gan citas nozīmīgākās starptautiskās organizācijas un Rietumvalstīs bija atzinušas pašas Krievijas īstenoto pozīciju, ka tā sevi uzskatīja par PSRS turpinātājvalsti, ne vienkārši par tās tiesību pēcteci.⁴³ Atbilstoši šai pozīcijai Krievija pārņēma PSRS mandātu gan ANO un tās Drošības padomē un citās ietekmīgās starptautiskās organizācijās, gan pārņēma visu PSRS diplomātisko un konsulāro dienestu ar tā ēkām ārvalstīs. Arī PSRS karaspēka pārņemšana Baltijas valstīs ir tam apliecinājums. Jautājumos par Krievijas kā PSRS turpinātājvalsts atbildību gan Krievija bijusi daudz nekonekvēntāka, īpaši divpusējās attiecībās ar Baltijas valstīm.

Lielākos panākumus Krievijas karaspēka izvešanas problēmas internacionalizēšanā Baltijas valstīs guva, darbojoties kopā Eiropas Drošības un sadarbības apspriedes (turpmāk – EDSA) galotņu konferencē 1992. gada 9.–10. jūlijā Helsinkos. Šajā forumā piedalījās arī ASV prezidents Džordžs Bušs (*George Bush*) un Krievijas prezidents B. Jeļcins. Baltijas valstu vadītāju pozīcija bija jau saskaņota iepriekš Baltijas valstu padomē. Tā bija konsekventa un kategoriska, kā redzams arī no Latvijas Republikas Augstākās Padomes priekšsēdētāja teiktā apspriedē: “Pirmkārt, mēs ceram, ka Helsinku noslēguma dokumentā tiks uzsvērts, ka svešas valsts karaspēka atrašanās Baltijas valstīs ir pretrunā ar starptautisko tiesību pamatprincipiem. Otrkārt, būtu nepieciešams apzināties, ka karaspēka klātbūtne nav tikai Baltijas valstu iekšēja problēma, bet ir drauds Eiropas drošībai kopumā. Treškārt, mēs ceram, ka EDSA dalībvalstis atbalstīs baltiešu prasību, lai saskaņā ar starptautisko tiesību pamatprincipiem tiktu noslēgti divpusēji līgumi par drīzu, kontrolējamu un pilnīgu ārvalsts karaspēka izvešanu no Baltijas valstīm. Pie tam šajos līgumos jāietver armijas izvešanas grafiks.”⁴⁴

Ņemot vērā Baltijas valstu uzstājību, kā arī ASV, Zviedrijas un daudzu citu Rietumvalstu atbalstu, EDSA pēc būtības bija pirmā starptautiskā organizācija, kas skaidri un nepārprotami 1992. gada jūlijā deklarēja, ka nepieciešams izvest ārvalstu karaspēku no Baltijas.⁴⁵ Kā uzskatīja Zviedrijas premjerministrs Karls Bilts (*Carl Bildt*), tieši Helsinkos B. Jeļcins pirmo reizi īsti aptvēra, cik lielu nozīmi šim jautājumam piešķir starptautiskā sabiedrība.⁴⁶

Apvienoto Nāciju Ģenerālajā asamblejā tikušas pieņemtas pat divas rezolūcijas par Krievijas karaspēka ātrākas izvešanas nepieciešamību no Baltijas valstīm – 1992. gada 25. novembrī un 1993. gada 15. novembrī.⁴⁷ ANO otrā rezolūcija noteica

⁴² Gardiner, R. K. *International Law*. London: Pearson Longman, 2003, pp. 472–479.

⁴³ Ziemeļe, I. *State Continuity ...*, pp. 45–93.

⁴⁴ Upmalis, I., Tilgass, Ē., Dinevičs, J., Gorbunovs, A. *Latvija – PSRS karabāze ...*, 126. lpp.

⁴⁵ Helsinki Summit Declaration. Conference for Security and Co-operation in Europe. 1992 Summit. Helsinki, 9–10 July, 1992. Pieejams: www.osce.org/mc/39530?download=true [aplūkots 18.05.2015.].

⁴⁶ Fredēns, L. P. *Atgriešanās ...*, 75. lpp.

⁴⁷ Zīmīgi, ka Baltijas valstu 1992. gada 14. augusta pieprasījumā ANO 47. sesijai iekļaut jautājumu par “Ārvalstu militāro spēku pilnīgu izvešanu no Baltijas valstīm” un tā pamatojumā nav ne vārda par okupāciju un aneksiju, kā rezultātā šis karaspēks atrodas Baltijas valstīs. Sk.: Request for inclusion of a supplementary item in the agenda of the forty-seventh session of the United Nations General Assembly complete withdrawal of foreign military forces from the territories of the Baltic States. Letter from the representatives of Estonia, Latvia and Lithuania to the United Nations addressed

izveidot misiju Krievijas karaspēka izvešanas procesa novērošanai. Eiropas Savienības Padome (*Council of the European Union*) savā 1994. gada 25. jūnija paziņojumā aicināja Krieviju pabeigt karaspēka izvešanu no Latvijas un Igaunijas 1994. gada 31. augustā.

Lielākais trūkums ir tas, ka nevienā no šiem dokumentiem netika uzsvērts, ka šī karaspēka atrašanās Baltijas valstīs ir okupācijas un aneksijas rezultāts. Starptautiskās sabiedrības interesēs būtu nesamierināties ar starptautiskās tiesiskās kārtības un tās pamatprincipu pārkāpumiem,⁴⁸ pieprasot no Krievijas kā PSRS turpinātājvalsts tās nodarījumu seku pilnu novēršanu un nodarītā kaitējuma atlīdzību. Arī pašas Baltijas valstis, cerot uz Krievijas godaprātu un pretimnākšanu, to nepieprasīja, un tas radīja tām pamatīgas problēmas.

Līdzīgi kā starptautiskajās organizācijās, arī divpusējās attiecībās ar Rietumvalstīm gan Latvija, gan pārējās Baltijas valstis izmantoja katru iespēju gūt atbalstu Krievijas karaspēka izvešanai. Īpašas attiecības Latvijai šajā jomā izveidojās ar ASV un Zviedriju, kuras abas vistiešākajā veidā iesaistījās Krievijas karaspēka izvešanas jautājuma risināšanā.

Baltiešu organizācijas diezgan jūtami spēja lobēt karaspēka izvešanas jautājumus ASV Kongresā, kur finansiāla palīdzība Krievijai tika tieši saistīta ar rezultātiem šajā jomā. Acīmredzot, ņemot to visu vērā, Bils Klintonš (*Bill Clinton*) bija nolēmis karaspēka izvešanu no Baltijas valstīm vērtēt kā Krievijas demokratizācijas un vērtību pārorientācijas procesu lakmusa papīru. ASV prezidents un viņa administrācija šim jautājumam piešķīra ļoti lielu nozīmi un veltīja pūles tā risināšanai. "Ikreiz, kad tiek ar Jeļcinu, es paceļu jautājumu par Baltiju," bija teicis B. Klintonš Zviedrijas premjerministram K. Biltam 1993. gada 1. decembrī.⁴⁹ To apstiprina ASV ārlietu sekretāra speciālais padomnieks Strobs Talbots (*Strobe Tallbott*), kurš norāda, ka B. Klintonš Krievijas karaspēka izvākšanu no Baltijas valstīm uzskatījis par ārkārtīgi svarīgu, salīdzinot to ar Krievijas kodolieroču izvākšanu no Ukrainas, lai atbalstītu tās drošību un neatkarību.⁵⁰

ASV prezidents Klintonš pārliecināja B. Jeļcinu, ka jāatrod kompromiss par Skrundas objekta saglabāšanas ilgumu pēc tam, kad būs pabeigta 1994. gada 31. augustā paredzētā karaspēka izvešana. Latvijā tolaik premjerministrs un ārlietu ministrs pieļāva iespēju Skrundas lokatoru saglabāt ne ilgāk kā trīs gadus, papildus paredzot vēl 12 mēnešus pēc tam objekta demontāžai. Krievija demontāžai pieprasīja ne mazāk kā piecus gadus un 24 mēnešus. Beigu beigās B. Klintonš un B. Jeļcins 1994. gada 13. janvārī Maskavā rada kompromisu starp šiem abiem termiņiem un vienojās par četriem gadiem un 18 mēnešiem demontāžai.⁵¹

ASV un Zviedrijas palīdzība Krievijas karaspēka izvešanā no Latvijas koncentrējās uz termiņiem un Skrundas radara problēmas risināšanu, atstājot novārtā Krievijas pieaugošās prasības nodrošināt īpašas tiesības krievvalodīgajiem Latvijā un sociālās garantijas šeit palikušajām militārpersonām. Tā bija stratēģiska kļūda, kuras negatīvos rezultātus Latvijā vēl pārliecinošāk jūtam tagad – daudzus gadus pēc Krievijas armijas izvešanas.

to the Secretary-General of the United Nations. In: *Negotiations with the Russian Federation ...*, pp. 149–151.

⁴⁸ Orakhelashvili, A. *Peremptory Norms ...*, p. 54.

⁴⁹ Fredēns, L. P. *Atgriešanās ...*, 214. lpp.

⁵⁰ Beyrle, J. R. *Case study ...*, p. 15.

⁵¹ Fredēns, L. P. *Atgriešanās ...*, 228. lpp.; Beyrle, J. R. *Case study ...*, p. 17.

6. Starpvalstu līgumu tiesiskais un politiskais vērtējums

Sarunas par Krievijas Bruņoto spēku izvešanu no Latvijas turpinājās līdz pat 1994. gada 30. aprīlim, kad Maskavā Latvijas Valsts prezidents Guntis Ulmanis, Latvijas Ministru prezidents Valdis Birkavs, Krievijas Federācijas prezidents Boriss Jeļcins un Krievijas valdības vadītāja pirmais vietnieks Oļegs Soskovecs (*Oleg Soskovec*) parakstīja starpvalstu līgumu paketi par Krievijas jurisdikcijā esošā karaspēka izvešanu no Latvijas. Līgumu paketi veidoja četri līgumi, no kuriem galvenais līgums regulēja Bruņoto spēku izvešanu; otrais noteica Skrundas radiolokācijas stacijas pagaidu funkcionēšanu; trešais un ceturtais – militāro pensionāru un viņu ģimenes locekļu sociālo aizsardzību.⁵²

Līgums par Bruņoto spēku izvešanu paredzēja to izdarīt līdz 1994. gada 31. augustam, izņemot Skrundas radiolokācijas staciju, kuras funkcionēšana Latvijā tika atļauta līdz 1998. gada 31. augustam, bet demontāža – līdz 2000. gada 29. februārim. Līgums legalizēja visu to karaspēka daļu izformēšanu un militārpersonu atvaļināšanu, kas Latvijā īstenota pirms 1992. gada 28. janvāra, kad PSRS karaspēks nonāca Krievijas Federācijas jurisdikcijā, kaut gan Krievijai būtu jāuzņemas pilna atbildība par karaspēka atrašanās sekām Latvijā visā tā uzturēšanās laikā. Latvija pati ne tikai uzņēmās visu atbildību par Bruņoto spēku atstāto nevienam nevajadzīgo objektu nojaukšanu un piegružoto, piesārņoto teritoriju sakopšanu, bet arī apsolīja “taisnīgu kompensāciju” par atstātajiem īpašumiem.

Līgumi ignorēja vienu no Latvijas konstitucionālajiem aktiem – 1990. gada 4. maija deklarācijas “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” 9. punktu. Tā saturu interpretējusi Satversmes tiesa, 2007. gada 29. novembra spriedumā par Abrenes novada atdošanu Krievijai norādot: “Neatkarības deklarācijas 9. punkta pirmais teikums liedz Latvijai, slēdzot starptautiskus līgumus ar Krieviju, atkāpties no Latvijas nepārtrauktības doktrīnas.”⁵³ Tādējādi 1990. gada 30. aprīli Maskavā parakstītie līgumi neatbilst Latvijas konstitucionālajām tiesībām un nepārtrauktības doktrīnai, kura plaši atzīta un ir piemērojama atbilstoši starptautiskajām tiesībām, ņemot vērā, ka PSRS karaspēka ienākšana Latvijā vērtējama kā agresijas akts, kas noveda pie Latvijas okupācijas un aneksijas. No šī fakta izriet Krievijas kā PSRS turpinātājvalsts starptautiski tiesiskā atbildība, kuru Latvijas gadījumā tā uzņēmusies tikai daļēji. “Krievija vienmēr rūpīgi izsvērusi pakāpi, kādā tāda turpinātība ir tās interesēs, īpaši divpusējās attiecībās un parādu jomā,” norāda I. Ziemeļe.⁵⁴ Šāda Krievijas pozīcija, kad tā centusies iegūt visus iespējamus labumus, balstoties uz turpinātības doktrīnu, un izvairījusies no atbildības, kas savukārt izriet no šīs pašas

⁵² Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līgums par Krievijas Federācijas Bruņoto spēku pilnīgas izvešanas no Latvijas Republikas teritorijas nosacījumiem, termiņiem un kārtību un to tiesisko stāvokli izvešanas laikā; Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas vienošanās par Skrundas radiolokācijas stacijas tiesisko statusu tās pagaidu funkcionēšanas un demontāžas laikā; Latvijas Republikas valdības un Krievijas Federācijas valdības vienošanās par Latvijas Republikas teritorijā dzīvojošo Krievijas Federācijas militāro pensionāru un viņu ģimenes locekļu sociālo aizsardzību; Protokols pie Latvijas Republikas valdības un Krievijas Federācijas valdības vienošanās par Latvijas Republikas teritorijā dzīvojošo Krievijas Federācijas militāro pensionāru un viņu ģimenes locekļu sociālo aizsardzību. *Latvijas Vēstnesis*, 1994. 10. decembris, Nr. 144 (275).

⁵³ Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums 2007. gada 29. novembrī lietā Nr. 2007-10-0102, 66.5. punkts. No: Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedumi. 2007. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 242. lpp. Valsts nepārtrauktība atzīta arī Latvijas Republikas Satversmē 2014. gada jūnijā iekļautajā Satversmes ievadā.

⁵⁴ *Ziemeļe, I. State Continuity ...*, p. 93.

doktrīnas, neatbilst starptautiskajām paražu tiesībām.⁵⁵ Baltijas valstu spējas vienām pašām ietekmēt Krieviju, lai tā uzņemtos pienācīgu atbildību par padomju karaspēka nodarītajiem zaudējumiem un citām tā uzturēšanās sekām Baltijas reģionā, izrādījās nepietiekamas starpvalstu sarunās un līgumu slēgšanas procesā.

No starptautisko tiesību viedokļa Latvijai kā suverēnai valstij bija tiesības atteikties no starptautiski pamatojamām prasībām, un šajā ziņā parakstītie līgumi pēc savas formas un procedūrām atbilda 1969. gada Vīnes konvencijai par starptautisko līgumu tiesībām. Arī pēc satura tie nebija pretrunā ar starptautisko tiesību principiem un normām, jo bija divos gados sasniegtais sarunvedēju kompromiss. Šis kompromiss Latvijai nozīmēja, ka tā pati uzņemas lielāko daļu atbildības par okupācijas un aneksijas sekām.

Latvijas un Krievijas parakstītie līgumi tika ratificēti noteiktajā kārtībā abu valstu parlamentos. Latvijas Republikas Saeima tos ratificēja 1994. gada 24. novembrī, kad Latvijā vēl turpināja funkcionēt Skrundas radiolokators, bet karaspēka izvešana jau bija pabeigta 31. augustā.

Noslēgtos līgumus gan Latvijā, gan Krievijā joprojām vērtē pretrunīgi. Vieni tos Latvijā uzskata par diplomātisku uzvaru, citi par politisko kompromisu, bet vēl citi – par Latvijas “mīkstmiesību”.⁵⁶

Secinājumi

1. Sarunās par karaspēka izvešanu Latvija nepārprotami uzskatīja, ka Padomju Savienības karaspēks, ko savā jurisdikcijā pārņēma Krievija, Latvijā atrodas okupācijas un aneksijas rezultātā un ka Latvija par to nevar uzņemties nekādu atbildību. Taču sarunās Latvija atkāpās no nepārtrauktības doktrīnas un aprobežojās ar terminu “ārvalstu karaspēks, kas izvedams no Latvijas”. Tas ļāva Krievijai izvirzīt jaunus un jaunus nosacījumus karaspēka izvešanai līdz pat kompensāciju pieprasīšanai par armijas atstāto nekustamo īpašumu, sociālajām garantijām militārpersonām un pensionāriem, līdzdarbībai dzīvokļu celtniecībā izvedamajam karaspēkam Krievijā. Latvijas pozīcija sarunās un ar to noslēgtie starpvalstu līgumi 1994. gada 30. aprīlī, ignorējot Latvijas nepārtrauktības doktrīnu, neatbilst Latvijas konstitucionālo tiesību normām un ir pretrunā deklarācijas “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” 9. punktam.
2. Karaspēka izvešana atbilstoši starptautiskajām tiesībām Krievijai kā PSRS turpinātājam bija jāisteno bez jebkādiem nosacījumiem un prasībām, novēršot karaspēka uzturēšanās sekas un kompensējot Latvijai visus materiālos zaudējumus un morālo kaitējumu. Tā vietā Krievija saņēma līgumu paketi (1994. gada 30. aprīlī), kurā lielāko daļu atbildības uzņēmās pati Latvija. Tai nācās piekrist Skrundas radiolokācijas stacijas saglabāšanai vēl uz četriem gadiem, tā nesaņēma nekādas kompensācijas par armijas nodarītajiem zaudējumiem apkārtējai videi, tā uzņēmās nepamatotas sociālās garantijas – Krievijas armijas demobilizētajiem pensionāriem u. c. Padomju armijas atstāto bijušo militārpersonu un viņu ģimenes locekļu lielais skaits Latvijā veicināja sabiedrības šķelšanos, kuras negatīvās sekas jūtas vēl tagad.
3. Baltijas Atmodas laika vienotība tāda nebija sarunās ar Krieviju par tās karaspēka izvešanu. Baltijas valstis necentās kopīgi panākt, lai starptautiskās organizācijas atzītu, ka karaspēks, kas nonācis to teritorijā okupācijas un

⁵⁵ Mälksoo, L. *Illegal Annexation ...*, p. 258.

⁵⁶ Bojārs, J. *Starptautiskās publiskās tiesības*. I. Rīga: Zvaigzne ABC, [b.g.], 277. lpp.

aneksijas rezultātā, izvedams bez jebkādiem nosacījumiem. Tās vāji izmantoja savas iespējas kopīgiem spēkiem konsekventi balstīties uz nepārtrauktības doktrīnu, lai panāktu PSRS turpinātājvalsts – Krievijas – starptautiski tiesisko atbildību. Baltijas valstu sadarbības trūkumu sekmīgi izmantoja Krievija, panākot savas intereses starpvalstu līgumos.

4. Rūpējoties tikai par Krievijas karaspēka ātrāku izvešanu, Rietumvalstu tā laika vadītāji un starptautiskās organizācijas nevēlējās iedziļināties Krievijas pieaugošajās prasībās Baltijas valstīm un to nepamatotībā un neatbilstībā starptautiskajām tiesībām. Nevienā no starptautisko organizāciju dokumentiem 1992.–1994. gadā netika uzsvērts, ka karaspēka atrašanās Baltijas valstīs ir okupācijas un aneksijas rezultāts, par ko Krievijai kā PSRS turpinātājvalstij jāuzņemas pilna starptautiski tiesiskā atbildība.
5. Krievijas karaspēka izvešana no Latvijas būtu uzskatāma nevis par Latvijas vai starptautiskās sabiedrības diplomātisko uzvaru, bet gan par mācību, veidojot savu drošības politiku attiecībā ar Krieviju mūsdienās un nākotnē. Nedz piekāpšanās Krievijai karaspēka izvešanas kontekstā, nedz Abrenes novada dāvināšana Krievijai ne tikai nav uzlabojusi starpvalstu attiecības, bet drīzāk bijis pamats jaunu un jaunu prasību izvirzīšanai. Ieguvums tomēr ir tas, ka Krievijas karaspēka Latvijā vairs nav un Moldovas, Gruzijas vai Ukrainas (Krima) krievu separātistu scenārijs tādā veidā te īstenoties nevarēs.
6. Latvija vēl joprojām vismaz teorētiski saglabā tiesības panākt Krievijas atbildību atbilstoši starptautisko tiesību normām tai vai citā formā par bijušās PSRS karaspēka prettiesisko atrašanos Latvijā un tās sekām. Latvijas Republikas Saeimas lēmumiem un ASV Kongresa atbalsta rezolūcijām šajā jautājumā jāpievieno nopietns diplomātu un starptautisko tiesību speciālistu darbs. Krievija agri vai vēlū būs spiesta atkal rēķināties ar starptautiskās sabiedrības un starptautisko tiesību prasībām.

Izmantoto avotu saraksts

Literatūra

1. *Beyrle, J. R.* Case study: The Withdrawal of Russian Military Forces from the Baltic States. National Defense University, National Defense College, 1996.
2. *Bojārs, J.* Starptautiskās publiskās tiesības. I. Rīga: Zvaigzne ABC, [b.g.].
3. *Crawford, J.* Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. Commentaries. Pieejams: legal.un.org/avl/pdf/ha/rsiwa/rsiwa_e.pdf [aplūkots 18.05.2015.].
4. *Fredēns, L. P.* Atgriešanās. Zviedrijas drošības politika un Baltijas valstu atgūtās neatkarības pirmie gadi. 1991–1994. Rīga: Atēna, 2011, ISBN 9789984344171, 454 lpp.
5. *Gardiner, R. K.* International Law. London: Pearson Longman, 2003.
6. *Klabbers, J.* International Law. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2013, ISBN 9780521194877, 350 p.
7. *Mälksoo, L.* Illegal Annexation and State Continuity: the case of the Incorporation of the Baltic States by the USSR. A Study of the Tension between Normativity and Power in International Law. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2003, ISBN 9041121773, 373 p.
8. *Mälksoo, L.* State Responsibility and the Challenge of the Realist Paradigm: the Demand of Baltic Victims of Soviet Mass Repressions for Compensation from Russia. In: Baltic Yearbook of International Law, Vol. 3. *Ziemele, I. (ed.)*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2003, ISBN 9789004137462.
9. *Orakhelashvili, A.* Peremptory Norms and Reperation for Internationally Wrongful Acts. In: Baltic Yearbook of International Law, Vol. 3. *Ziemele, I. (ed.)*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2003, ISBN 9789004137462.
10. *Upmalis, I., Tilgass, Ē., Dinevičs, J., Gorbunovs, A.* Latvija – PSRS karabāze. 1939–1998: materiāli un dokumenti par Padomju armijas atrašanos Latvijā un tās izvešanu. Rīga: Zelta grauds, 2006, ISBN 9984986365, 358 lpp.

11. *Upmalis, I., Tilgass, Ē., Stankevičs, E.* Latvija padomju militāristu varā. 1939–1999. Rīga: Latvijas okupācijas izpētes biedrība, 2011, ISBN 9789984493022, 301 lpp.
12. *Vitkus, G.* Changing Security Regime in the Baltic Sea Region. NATO Euro-Atlantic Partnership Council. Individual Research Fellowship 2000–2002 Programme. Final Report. Vilnius, 2002.
13. *Ziemele, I.* State Continuity and Nationality: the Baltic States and Russia. Past, Present and Future as Defined by International Law. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2005, ISBN 9004142959, 424 p.

Normatīvie akti

1. Helsinki Summit Declaration. Conference for Security and Co-operation in Europe. 1992 Summit. Helsinki 9–10 July, 1992. Pieejams: www.osce.org/mc/39530?download=true [aplūkots 18.05.2015.].
2. Montevideo Convention on the Rights and Duties of States (1933). Pieejams: www.ilsa.org/jessup/jessup15/Montevideo%20Convention.pdf [aplūkots 25.05.2015.].
3. Latvijas Republikas Saeimas 2005. gada 12. maija deklarācija "Par Latvijā īstenotā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības totalitārā komunistiskā okupācijas režīma nosodījumu". Pieejams: http://www.saeima.lv/arhivs/8_saeima/deklarac_total.htm [aplūkots 18.05.2015.].
4. Deklarācija par Latvijā īstenotā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības totalitārā komunistiskā okupācijas režīma nosodījumu. Pieņēmusi Latvijas Republikas Saeima 2005. gada 12. maijā. Pieejams: http://www.saeima.lv/arhivs/8_saeima/deklarac_total.htm [aplūkots 18.05.2015.].
5. The Concurrent Resolution July 22, 2005. Congressional Record – House, p. H6370. Pieejams: <https://www.congress.gov/crec/2005/07/22/CREC-2005-07-22-pt1-PgH6369-3.pdf> [aplūkots 18.05.2015.].
6. Komunikē par Krievijas Federācijas valsts delegācijas un Latvijas Republikas valsts delegācijas sarunām Rīgā 1992. gada 1. februārī. LNA LVA, 270. f., 8. apr., 35. l., 83. lp.
7. Latvijas Republikas Augstākās Padomes lēmums "Par starpvalstu sarunām ar Krieviju karaspēka izvešanas jautājumā" Rīgā, 1992. gada 15. septembrī. Pieejams: www.likumi.lv/doc.php?id=66328 [aplūkots 18.05.2015.].
8. Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līgums par Krievijas Federācijas Bruņoto spēku pilnīgas izvešanas no Latvijas Republikas teritorijas nosacījumiem, termiņiem un kārtību un to tiesisko stāvokli izvešanas laikā. Parakstīts Maskavā 1994. gada 30. aprīlī. *Latvijas Vēstnesis*, 1994. 10. decembris, Nr. 144 (275).
9. Latvijas un Padomju Sociālistisko Republiku Savienības neuzbrukšanas līgums. [1932. gada 5. februārī]. Pieejams: <http://www.old.historia.lv/alfabets/A/AR/arpolitika/dok/1932.02.05.latv.htm> [aplūkots 18.05.2015.].
10. Par PSRS Aizsardzības ministrijas, PSRS robežapsardzības karaspēka un PSRS Iekšlietu ministrijas iekšējā karaspēka pārziņā esošā īpašuma pārņemšanu Latvijas Republikas valsts īpašumā. Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1991. gada 5. novembra lēmums. Pieejams: [likumi.lv/doc.php?id=70833](http://www.likumi.lv/doc.php?id=70833) [aplūkots 18.05.2015.].
11. Par PSRS Bruņoto spēku pilnīgu izvešanu no Latvijas Republikas. Latvijas Republikas Augstākā Padomes 1991. gada 29. augusta lēmums. Pieejams: [likumi.lv/doc.php?id=68780](http://www.likumi.lv/doc.php?id=68780) [aplūkots 18.05.2015.].
12. Protokols pie Latvijas Republikas Valdības un Krievijas Federācijas Valdības vienošanās par Latvijas Republikas teritorijā dzīvojošo Krievijas Federācijas militāro pensionāru un viņu ģimenes locekļu sociālo aizsardzību. *Latvijas Vēstnesis*, 1994. 10. decembris, Nr. 144 (275).
13. Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries, 2001. New York: United Nations, 2008.
14. Communique About Negotiations between the Republic of Latvia and the Russian Federation State Delegation in Riga on February 1, 1992. LNA LVA, 270. f., 8. apr., 35. l., 121.–122. lp.
15. Request for inclusion of a supplementary item in the agenda of the forty-seventh session of the United Nations General Assembly complete withdrawal of foreign military forces from the territories of the Baltic States. Letter from the representatives of Estonia, Latvia and Lithuania to the United Nations addressed to the Secretary-General of the United Nations. Negotiations with the Russian Federation Concerning the Withdrawal of Russian Military Forces from the Territory of the Republic of Lithuania. July 29, 1991 – September 8, 1992. (Chronology and Collection of Documents). Vilnius, Supreme Council of the Republic of Lithuania, 1992, pp. 149–151.
16. Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. New York, United Nations, 2005. Pieejams: <http://legal.un.org/legislative/series/documents/Book25/Book25.pdf> [aplūkots 18.05.2015.].
17. Statement by Russian Foreign Minister Andrei Kozyrev to Baltic Foreign Affairs Ministers in Moscow, August 6, 1992. In: Negotiations with the Russian Federation Concerning the Withdrawal of Russian Military Forces from the Territory of the Republic of Lithuania. July 29, 1991 – September 8, 1992. (Chronology and Collection of Documents). Vilnius, Supreme Council of the Republic of Lithuania, 1992, pp. 149–151.

18. Statement on the Immediate Withdrawal of the USSR Army from Latvia, Estonia and Lithuania. Vilnius, October 5, 1991. In: Together. Council of the Baltic States. 1990–1992. Documents. Vilnius, Lithuanian Institute of International Political and Economic Relations, 1996.
19. Treaty between the Republic of Lithuania and the Russian Soviet Federated Socialist Republic on the basis for relations between states. July 29, 1991, Moscow. In: Negotiations with the Russian Federation Concerning the Withdrawal of Russian Military Forces from the Territory of the Republic of Lithuania. July 29, 1991 – September 8, 1992. (Chronology and Collection of Documents). Vilnius: Supreme Council of the Republic of Lithuania, 1992, pp. 149–151.
20. Treaty Between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Anti-Ballistic Missile Systems. May 26, 1972, Moscow. Pieejams: <http://www.state.gov/t/avc/trty/101888.htm#text> [aplūkots 18.05.2015.].
21. Dogovor mezhdu Rossijskoj Federaciej i Jestonskoj Respublikoj o vyvode Vooruzhennyh Sil Rossijskoj Federacii s territorii Jestonskoj Respubliki i uslovijah ih vremennogo prebyvanija na ee territorii. Data podpisanija: 07.26.1994. Pieejams: http://www.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf/0/8CFB378B6505009843257E36002E26C6 [aplūkots 18.05.2015.].
22. O perehode Severo-Zapadnoj gruppy vojsk i Baltijskogo Flota pod jurisdikciej Rossijskoj Federacii. Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii ot 27 janvarja 1992, No. 52. Pieejams: <http://russia.bestpravo.ru/fed1992/data03/tex15270.htm> [aplūkots 18.05.2015.].

Juridiskās prakses materiāli

1. Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums 2007. gada 29. novembrī lietā Nr. 2007-10-0102, 66.5. punkts. No: Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedumi. 2007. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 242. lpp.

Stenogrammas

1. Latvijas 1992. gada 1. februāra sarunas LR Augstākās Padomes plenārsēdē: Latvijas Republikas Augstākās Padomes (1990–1993) 4. sesijas 9. sēdes (1992.02.04.) stenogramma. No: Latvijas Vēstnesis. Dokumenti. Latvijas Republikas Augstākās Padomes stenogrammas. 213. burtnīca, 5367.–5370. lpp.
2. Latvijas Republikas Augstākās Padomes (1990–1993) 4. sesijas 9. sēdes (1992.02.04.) stenogramma. No: Latvijas Vēstnesis. Dokumenti. Latvijas Republikas Augstākās Padomes stenogrammas. 213. burtnīca, 5367.–5370. lpp.
3. Latvijas Republikas Augstākās Padomes (1990–1993) 5. sesijas 9. sēdes (1992.09.15.) stenogramma. No: Latvijas Vēstnesis. Dokumenti. Latvijas Republikas Augstākās Padomes stenogrammas. 275. burtnīca, 7322. lpp.

Citi avoti

Intervija ar bij. Latvijas delegācijas vadītāju Jāni Dineviču 2014. gada 5. jūnijā Rīgā.